

and is based on value relation of teachers to children. The application of active approach to education is important in the process of upbringing respect for a child, because according to this application the moral and ethical rules and regulations absorbed by person actively in the activity like studying and communication with other people.

The different views on the notion of «self-concept» as a psychological mechanism of personality, which affects relationships with other people, especially with the pupils are analyzed. Besides, the peculiarities and tumors of youthful age are revealed; it is considered the essence of cognitive, value-meaningful and behavioral spheres of future teachers' personality in the context of the investigated topic that makes the article actual on the current stage of education development. Author pays attention to the need of development of altruism, reflection and other humanistic qualities of students' personality. Relevant in the upbringing of future teachers the respect for a child is the formation of such psychological mechanism as empathy, because it involves sensitivity to a child, approval, effective support and charity. It is stressed that only a clear understanding of peculiarities and laws of psychological development of students' personality is possible to construct an appropriate system of effective educational influences.

Key words: *upbringing, moral qualities, respect for the child, value attitude, students, peculiarities of youth age, «Self-concept», pedagogical university.*

УДК 371.134:51

О. В. Панішева

Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка

ПОТЕНЦІАЛ РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЇХНЬОЇ ГОТОВНОСТІ ДО РОБОТИ В КЛАСАХ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

Автор представляє власний досвід використання можливостей різних видів діяльності майбутніх учителів математики з формування їхньої готовності до роботи з гуманітаріями. Висвітлюється потенціал навчальної, позааудиторної, репродуктивної та творчої самостійної роботи студента, дослідницької діяльності, а також педагогічної практики. Наводиться перелік знань, які автор вважає найбільш важливими з позицій формування готовності до роботи в гуманітарному класі й тих навчальних дисциплін, у межах яких студент може набути ці знання. Наголошується на формуванні особистісних якостей студентів під час різних видів діяльності. Підкреслюється необхідність взаємодії студентів і викладачів на засадах гуманізму.

Ключові слова: *профільна школа, підготовка вчителя математики, готовність до роботи в гуманітарному класі, навчальна діяльність, самостійна й дослідницька робота, позааудиторна робота студентів, педагогічна практика.*

Постановка проблеми. Класи гуманітарного профілю є одними з найпоширеніших у сучасній старшій школі. Забезпечення належного рівня математичної підготовки молодого покоління має відбуватися незалежно від профілю класу, у якому навчається учень, бо математика відіграє важливу роль у розвитку особистості школяра. Разом з тим, як свідчать результати проведеного нами опитування вчителів математики, які

працюють з гуманітаріями, педагоги відчують значні труднощі, пов'язані з домінуванням правої півкулі в цієї категорії учнів, що зумовлює специфіку викладання їм предмета. Тому майбутніх педагогів потрібно цілеспрямовано готувати до врахування психолого-педагогічних особливостей учнів-гуманітаріїв при викладанні математики, зокрема: образно-емоційної пам'яті, добре розвиненої уяви, багатих асоціацій, схильності до творчості тощо.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему професійної підготовки вчителя математики у ВНЗ розглянуто в працях К. Гнезділової, В. Іванової, Л. Михайленко, Г. Михаліна, В. Моторіної, Л. Радзіховської, С. Ракова, О. Тумашевої, О. Чашечникової та ін. Причому вчені розглядали як загальні аспекти підготовки студентів, так і підготовку до окремих видів діяльності. Існує незначна кількість праць, у яких дослідники звертають увагу на підготовку майбутніх учителів до роботи в умовах профільної школи. Серед них доробки, у яких висвітлено загальні аспекти підготовки вчителя до роботи в умовах профільної школи (Н. Алік, І. Ареф'єв, І. Чечель), підготовки до профільного навчання вчителів фізики (М. Пайкуш), хімії (Є. Аршанський), фізичної культури (Т. Ротерс). Формування готовності майбутніх учителів математики до роботи в умовах профільного навчання взагалі й у класах гуманітарного профілю зокрема не було предметом спеціального дослідження науковців.

Для осмислення природи будь-якої діяльності важливою є постановка її мети. Цілі та зміст формування готовності вчителя математики до роботи в гуманітарному класі значною мірою визначаються метою та сутністю профільного навчання, завданнями вивчення математики в гуманітарному класі, особливостями викладання предмета гуманітаріям.

Особливості вивчення предмета в класах гуманітарного профілю відображено в програмі. Мета вивчення математики учнями гуманітарних класів формулюється таким чином: «Забезпечити засвоєння учнями системи математичних знань і вмінь, що є складовими загальної культури людини і необхідні для вивчення інших шкільних предметів, сформулювати уявлення про ідеї і методи математики, її роль у пізнанні й перетворенні дійсності... Вивчення математики учнями-гуманітаріями має сприяти усвідомленню ними місця і функцій математики в системі наукових знань, давати уявлення про її прикладні можливості в різних галузях людської діяльності» [1, 15].

У програмі також наголошено на ролі вивчення математики в розвитку мислення учнів: абстрактного й логічного, алгоритмічного;

указано на необхідність установлення зв'язків з профільними навчальними предметами, посилення прикладних аспектів; використанні конкретних прикладів, наочних ілюстрацій, життєвого досвіду учнів; на необхідності широкого використання у вивченні предмета відомостей з історії науки, ознайомленні з боротьбою ідей, долями математичних відкриттів та їх авторів тощо.

З цього випливає необхідність набуття студентом загальнокультурних та історично-математичних знань, умінь встановлювати міжпредметні зв'язки, указувати прикладну спрямованість матеріалу, що вивчається, тощо.

Мета статті – висвітлити можливості різних видів діяльності студентів, а саме: навчальної діяльності (аудиторної й самостійної роботи), позааудиторної діяльності, дослідницької роботи, педагогічної практики в реалізації тих цілей, які окреслено вище.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою діяльністю студента є навчальна. Під час навчання, яке здійснюється під керівництвом викладача, останній має змогу керувати й процесом засвоєння знань, і процесом формування готовності студента до окремих видів діяльності. Саме тому ми розглядаємо навчальну діяльність студента як найважливішу з погляду нашого дослідження.

У процесі навчання відбувається оволодіння знаннями, формування необхідних студентові вмінь, формується його ставлення до роботи в гуманітарному класі, стимулюється творчість. Та найбільше нас цікавлять можливості навчальної роботи зі студентами для формування потрібних їм особистісних якостей. Особистість майбутнього вчителя формується завдяки різним чинникам, зокрема на її формування впливає й професійно спрямована діяльність викладачів вищої школи. І викладач має в цьому плані великий потенціал.

Будь-який педагогічний процес, зокрема й процес формування готовності до роботи з гуманітаріями, є взаємодією особистостей. Основним засобом впливу педагога стає він сам як особистість, а не тільки як спеціаліст, який володіє необхідними знаннями та вміннями [4]. Перш за все, викладач вищого навчального закладу подає приклад високоморальної особистості, приклад для наслідування. Педагог завжди повинен пам'ятати давні істини: талановитий студент починається з талановитого педагога; неможливо навчити тому, чого в тебе немає; неможливо виховати досконалу людину на основі власних недоліків.

Взаємодія студента й викладача на засадах гуманізму створює умови для розкриття особистості студента. За підтримки викладача студент може

скласти й поступово реалізовувати план професійного зростання. Крім того, моральні якості особистості майбутнього вчителя формуються завдяки правильно організованій діяльності з освоєння навчальних дисциплін.

У процесі навчальної діяльності студент набуває певних знань і вмій. Щоб максимально співвіднести зміст навчання майбутніх учителів математиків зі змістом діяльності педагога в гуманітарному класі, перш за все, потрібно визначити, які саме знання вважати професійно значущими з точки зору нашого дослідження. Поряд зі спеціальними, психолого-педагогічними й методичними знаннями, визначеними традиційною програмою підготовки майбутніх учителів математики, тут ми вважаємо за необхідне конкретизувати та доповнити деякі з них, перелічити саме ті знання, про які не йдеться в програмі жодного з уже існуючих традиційних курсів. До них ми відносимо такі: нормативно-правове забезпечення профільного навчання, Концепція профільного навчання, мета вивчення математики в гуманітарному класі, психофізіологічні особливості учнів-гуманітаріїв, діагностика психофізіологічних особливостей учнів, стратегії викладання математики, які ґрунтуються на домінуванні правої або лівої півкулі головного мозку школярів, загальнокультурні знання. Назвемо цей перелік знань професійно спрямованим навчальним матеріалом. Ці знання можуть бути органічним доповненням змісту таких навчальних предметів, як «Педагогіка», «Психологія», «Елементарна математика та методика її викладання». Важливо також, що ці знання мають бути не лише засвоєні студентами в статичному вигляді. З ними студенти мають працювати, творчо їх реалізовувати.

Педагогічний потенціал з реалізації поставлених цілей та формування готовності студента до роботи в профільному класі мають майже всі навчальні предмети, якими оволодівають майбутні вчителі математики в процесі професійної підготовки. Але найбільший цей потенціал, на нашу думку, – у фахових (математичних) та психолого-педагогічних дисциплін. Отже, формування готовності майбутніх учителів математики до роботи з гуманітаріями відбуватиметься в основному під час вивчення дисциплін «Педагогіка», «Психологія», «Загальна алгебра», «Аналітична геометрія», «Дискретна математика», «Математичний аналіз», «Теорія ймовірностей та математична статистика», «Історія математики», «Елементарна математика та методика її викладання», «Інформатика та програмування».

Важливу роль у підготовці майбутнього вчителя математики відіграють дисципліни за вибором, спецкурси й спецсемінари, які

«розширюють і доповнюють базовий рівень підготовки студентів і мають сприяти ефективній адаптації студента у професійній діяльності» [2]. Особливої актуальності набуває інтеграція предметних галузей (педагогіка, психологія, методика викладання) у межах розробленого нами спецкурсу.

Ще більший потенціал у цьому плані, з погляду нашого дослідження, має позааудиторна робота. Тематика позааудиторних заходів не обмежена програмою й тому може значно варіюватися відповідно до поставленої мети. Так, є можливість проводити різноманітні позааудиторні заходи, у яких студенти вже на молодших курсах оволодівають історично-математичними знаннями, виховуються на прикладах з життя видатних математиків. Конкурси-огляди педагогічної майстерності, педагогічні КВК підсилюють інтерес студентів до проблеми викладання в гуманітарному класі, привчають майбутнього вчителя відшукувати нестандартні педагогічні розв'язання поставлених проблем.

У світлі нових вимог до організації навчальної діяльності студентів значна частина навчального часу відводиться на самостійну роботу майбутніх педагогів. Самостійна робота має великий потенціал у розвитку когнітивного, мотиваційного та творчого компонентів готовності. Її можливості використовуємо з метою підвищення якості математичних та методичних знань. Як слушно зазначив А. Нівен, «математику неможливо вивчити, спостерігаючи, як це робить сусід» [3, 7].

Самостійне навчання студентів, на думку багатьох дослідників, дає змогу «забезпечити глибоке знання фактичного матеріалу, формувати вміння працювати з літературою, розвивати навички творчого самостійного вирішення завдань у майбутній професійній діяльності, підвищувати професійну підготовку, стає передумовою гуманістичної спрямованості розвитку» [5, 23]. Для найбільш ефективного вивчення матеріалу потрібно надати студентам умови для самостійного відкриття, бо частка особистого знання дорожча за тони пояснень [4, 225]. Тому використовуємо в навчанні значну кількість індивідуальних самостійних завдань, необхідність виконувати які стимулює студентів активно працювати в позааудиторний час: іти до бібліотеки, Інтернет-кафе тощо. Так закріплюються навички роботи з різними джерелами інформації й укладається база для творчої діяльності. Використовуємо не тільки індивідуальні, а й групові завдання для самостійної роботи (наприклад, створення стіннівок, проведення статистичного дослідження та оформлення звіту, написання сценаріїв уроків, огляд новинок педагогічної літератури).

Репродуктивна самостійна робота хоч і має велике значення у формуванні когнітивного компонента готовності, та її недостатньо для

виховання творчої особистості. «Творчість набуває розвитку на основі самостійності особистості і є вищим ступенем її розвитку» [7, 157]. Тому ми намагаємося сформувати в студентів не лише вміння працювати без сторонньої допомоги, а й здатність розв'язувати цілісні задачі, ухвалювати самостійні рішення. Самостійність неможлива без наявності власних думок, оцінок, суджень. З метою виховання самостійності в наданому вище розумінні вважаємо за необхідне широко застосовувати такі форми роботи, як дискусії, круглі столи, прес-конференції, ділові ігри та інші, які вимагають інтелектуальної активності та самостійності суджень.

Для формування готовності до роботи в гуманітарному класі використовуємо також можливості дослідницької роботи студентів. Так, нами розроблено практичні дослідні завдання для студентів, які різняться за складністю й самостійністю виконання та пропонуються на різних етапах професійної підготовки студента, починаючи з 1 курсу. Серед них, наприклад, такі:

- узагальнення й систематизація знань, отриманих з різних джерел;
- добір літератури за певною темою, складання анотацій або реферування цієї літератури;
- добір методик і методів діагностики психофізіологічних особливостей учнів (а також певних умінь, якостей тощо);
- установлення міжпредметних зв'язків (наприклад, диференційні рівняння як модель опису демографічних, фізичних, економічних, суспільно-політичних та інших процесів).

Результати виконання таких завдань студенти оформлюють у вигляді доповідей, рефератів, повідомлень, презентацій, оглядів, звітів. Вони можуть заслуховуватися на практичних, семінарських заняттях, КСР, а найкращі з них – під час студентських днів науки.

Зазнає певних змін і тематика курсових та дипломних робіт студентів. Перелік тем доповнюють теми, пов'язані з викладанням математики у профільній школі та в гуманітарному класі зокрема. Ці теми наведено в посібнику [6].

Найчастіше відсутність певних умінь, необхідних для роботи в гуманітарному класі, пояснюється відсутністю практики. Студент може навіть не знати, чи може він щось робити, якщо в нього ніколи не було спроб виконувати ту чи ту діяльність. Тому поширеною є думка, що «готовність до педагогічної діяльності ґрунтується на досвіді» [7, 227]. Найбільші можливості з набуття такого досвіду має педагогічна практика. Ми намагаємося, щоб під час пасивної практики студенти відвідували

заняття як у профільних, так і в гуманітарних класах з обов'язковим порівнянням методики вивчення тем у класах різного профілю. Відвідування уроків майстрів педагогічної справи доповнюємо переглядом відеофільмів, на яких представлено фрагменти уроків, проведених цими та іншими педагогами з однієї й тієї ж самої теми в класах різного профілю, після чого здійснюємо аналіз переглянутих фрагментів.

Традиційно активну педагогічну практику студент 4–5 курсу проходить на базі одного класу. Ми ж пропонуємо (якщо така можливість існує на базі практики) працювати у двох класах різного профілю, один з яких обов'язково гуманітарний. Більшість завдань педагогічної практики за такої організації має порівняльний характер, наприклад, програму педпрактики з психології доповнюємо завданнями вивчити особистість учня математичного й гуманітарного класу за певним планом і порівняти результати. І звичайно ж, усі прийоми й методи, якими студенти оволодівають на заняттях з методики вивчення математики, під час педагогічної практики студенти вчаться практично використовувати. Педагогічна практика демонструє рівень активності й ініціативності студентів, саме тут найбільше виявляється творчість майбутнього викладача математики.

Крім того, нами було встановлено контакти з керівниками методичних об'єднань учителів математики й отримано дозвіл для студентів відвідувати ті засідання, які присвячені розгляду проблем викладання предмета в гуманітарному класі. Це сприяло набуттю методичного досвіду студентів, що дозволило студентам уникнути певних проблем, які традиційно виникають при роботі з гуманітаріями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для реалізації основної мети – формування готовності студента до роботи в гуманітарному класі – використовуються можливості всіх видів діяльності студентів.

Напрямок подальших досліджень – виявлення педагогічних умов, за яких формування готовності студентів до роботи в гуманітарному класі відбуватиметься ефективно, розробка відповідної педагогічної технології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурда М. Програма з математики для класів гуманітарного напрямку, 10 – 11 класи / М. Бурда, Ю. Мальований // Математика в шк. – 2003. – № 6. – С. 14–16.
2. Грачева Н. Ю. Формирование теоретической и практической готовности будущего учителя к работе в школе в условиях профильного обучения: некоторые аспекты тьюторской модели подготовки студентов педагогических вузов [Електронний ресурс] / Наталья Грачева. – Режим доступа : <http://lerner.edu3000.ru/gracheva.htm>.
3. Лиман М. М. Школьникам о математике и математиках / М. М. Лиман. – М. : Просвещение, 1981 – 80 с.

4. Лосева Н. М. Самовдосконалення викладача : навч.-метод. посіб. / Н. М. Лосева. – Вид. 2-е, перероб. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 300 с.
5. Панасенко Е. Самостійна робота студентів у вищому педагогічному навчальному закладі / Е. Панасенко // Рід. шк. – 2007. – № 5. – С. 22–24.
6. Панішева О. В. Методичні поради з формування готовності майбутніх учителів математики до роботи в класах гуманітарного профілю / О. В. Панішева. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 172 с.
7. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2007. – 495 с.

РЕЗЮМЕ

Панишева О. В. Потенциал разных видов деятельности студентов по формированию их готовности к работе в классах гуманитарного профиля.

Автор представляет собственный опыт использования возможностей разных видов деятельности будущих учителей математики для формирования их готовности к работе с гуманитариями. Рассматривается потенциал учебной и внеучебной деятельности студентов, репродуктивной и творческой самостоятельной работы, исследовательской деятельности, педагогической практики. Приводится перечень знаний, которые автор считает наиболее важными с позиций подготовки студентов к работе с учащимися гуманитарных классов, тех учебных дисциплин, в рамках которых возможно приобретение этих знаний. Сделан акцент на формировании личностных качеств студентов. Подчеркивается необходимость взаимодействия студентов и преподавателей на основе гуманистических принципов.

Ключевые слова: профильная школа, подготовка учителя математики, готовность к работе в гуманитарном классе, учебная деятельность, самостоятельная и исследовательская работа студентов, внеаудиторная работа, педагогическая практика.

SUMMARY

Panisheva O. Potential of different kinds of activity of students on the formation of their readiness for work in humanitarian classes.

The author represents her own experience of the use of future mathematics teachers' possibilities of different kinds of activity on formation of their readiness for work with humanists. The potential of educational and extra-curriculum activities of students, reproductive and creative independent work, research activity, teaching practice are considered. The list of knowledge which the author considers the most important from positions of preparation of students for work with pupils of the humanitarian classes, and those subjects in which students will probably acquire this knowledge. The emphasis on formation of personal qualities of students is made. Necessity of interaction of students and teachers on the basis of humanistic principles is underlined. Those changes, which have undergone themes of the course and degree works and the program of teaching are considered. The author correlates all the kinds of activity to the purposes of teaching mathematics to the pupils of humanitarian classes. It is offered to hold various competitions of pedagogical skills in out-of-class work. The author offers students such individual and collective tasks for which performance they need to use additional sources of knowledge for independent work, that allow to fix skills of work with different sources of the information and create base for creative activity. For development of abilities to find to solve complete problems, to make independent decisions in educational process such forms of work, as discussions, press conferences, business games are found. The author develops practical research tasks for students, that differ on level of complexity and independence of their

performance and are offered at different stages of vocational training of the student, from the first course. The majority of tasks of teaching practice have comparative character. During passive teaching practice students visit lessons in classes of a different profile orientation and compare a technique of a statement of the same topics. During active teaching practice students are offered to work simultaneously in classes of a different profile orientation. Students have possibility to visit sessions of methodical associations of mathematics teachers, devoted to consideration of problems of teaching of the discipline in a humanitarian class.

Key words: *profile school, training of the mathematics teacher, readiness for work in humanitarian classes, educational activity, independent and research work, out-of-class work, student teaching.*